

ДЖЕРЕЛА

1. *Бойко В. В.* Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других [Электронный ресурс] / В. В. Бойко. — Режим доступа: <http://azps.ru/list/113.html>
2. *Макаренко А. С.* Коллектив и воспитание личности / А. С. Макаренко. — М. : Педагогика, 1972. — 345 с.
3. *Моїсєєва М. А.* Теоретико-методичні основи навчання ансамблевої гри : навч.-метод. посіб. / М. А. Моїсєєва. — Житомир: Волинь, 2002. — 208 с.
4. *Ризоль Н.* Очерки о работе в ансамбле баянистов / Н. Ризоль. — М. : Сов. композитор, 1986. — 224 с.
5. *Сидоров М. А.* Интернет як засіб соціальної комунікації та соціального впливу [Електронний ресурс] / М. А. Сидоров. — Режим доступа: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=87&c=2164>
6. *Скок А. Г.* Соціально-психологічні умови формування комунікативної толерантності у викладача вищого навчального закладу : дис. ...канд. психол. наук : 19.00.05 / А. Г. Скок ; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — К., 2007. — 236 арк. : табл. — Бібліогр.: арк. 177–194.
7. *Сухомлинський В. О.* Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський. — К. : Радянська шк., 1971. — 310 с.
8. *Філософія : підруч. / за заг. ред. М. І. Горлача, В. Г. Кременя, В. К. Рибалка.* — Х. : Консум, 2000. — 672 с.
9. *Эренбург И. Г.* Люди, годы, жизнь : в 3 т. / И. Г. Эренбург. — Т. 1. — Кн. 1. — М. : Текст, 2005. — 784 с.
10. [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://etyket.org.ua/tolerantnist.%20.html>
11. [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://softacademy.lnpu.edu.ua/Programs/Profesiyna_etika/5_2.html

В статье исследована проблема влияния коллективного инструментального музицирования на формирование у студентов вуза такой доминантной личностной черты учителя музыки, как коммуникативная толерантность. Автором проанализированы основные подструктуры личности и адаптированы к коллективному инструментальному исполнительству.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативная толерантность, коллектив, студенческое коллективное музицирование, подструктуры личности.

In the article the problem of influence of the collective instrumental music making to the formation of the students' communicative tolerance has been researched. The main personality substructures has been analyzed and their has been adapted to the instrumental execution in the groups.

Key words: communication, communicative tolerance, group, students' group music making, personality substructures.

Мартинчук О. В.,

доцент кафедри педагогіки

Київського університету імені Бориса Грінченка,

кандидат педагогічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ У ПЕДАГОГІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті висвітлюється проблема підготовки спеціалістів для роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітньому просторі, зокрема один з її аспектів, що стосується формування толерантного ставлення у вихователів дошкільних навчальних закладів загального типу до дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: толерантність, діти з особливими освітніми потребами, толерантна самосвідомість педагогів (особистісна і професійна), інклюзивна освіта, мотиваційна готовність до впровадження інтегрованого, інклюзивного навчання.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Одним з головних завдань сучасного етапу розвитку освіти, в тому числі й вищої, є засвоєння особистістю загальнолюдських цінностей, серед яких прогресивні мислителі завжди виділяли права людини, її свободу, повагу людських достоїнств, турботу про людей, співчуття, прийняття іншої людини такою, якою вона є, — те, що в працях вчених (О. Асмолов, П. Гардінер, Е. Гутман, Дж. Мілль, О. Насіновська М. Поташник, Г. Солдатова, А. Хараш та ін.) визначається терміном «толерантність». Толерантність у всі часи вважалася людською чеснотою, яка передбачає терпимість до відмінностей серед людей, уміння жити, не заважаючи та не порушуючи прав і свобод інших.

Поняття толерантності формувалося впродовж багатьох століть, і цей процес продовжується до сьогодні. Накопичуючи різносторонні значення, термін «толерантність» прагне відповідати дійсності, в якій численні прояви нетерпимості вимагають нових засобів подолання. Отже «скарбничка» толерантності постійно поповнюється.

Згідно з визначенням, поданим у статті 1 Декларації принципів толерантності (підписана 16 листопада 1995 р. в Парижі 185 державами — членами ЮНЕСКО), толерантність — це «пошана, ухвалення і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, різних форм самовираження і способів виявлення людської індивідуальності» [2]. Це визначення передбачає терпиме ставлення до інших національностей, рас, кольору шкіри, статі, сексуальної орієнтації, зросту, інвалідності, мови, релігії, політичних або інших думок, національного або соціального походження.

За період свого існування людська цивілізація пройшла тривалий і суперечливий шлях у формуванні ставлення до осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Ставлення до особливих дітей в ході історичної еволюції людського суспільства було неоднозначним. Залежно від економічного розвитку суспільства, стану освіти, культури, науки і охорони здоров'я, суспільної свідомості по-різному вибудовувалась взаємодія з тими, хто мав порушення в розвитку й поведінці. Людство пройшло складний багатовіковий шлях від нетерпимості до прояву порушення, жорстокості щодо його носія до співчуття, милосердя, захисту і безпосередньої матеріальної і моральної допомоги людям з фізичними і (або) психічними недоліками. Однак у колишніх стосунках ніколи не спостерігалось співробітництва на рівних умовах.

Відомо, що головною проблемою особливої дитини є обмеження її зв'язків зі світом, контактів з однолітками та дорослими, доступу до культурних цінностей, якісної освіти. Також наразі актуальною є проблема негативно-го ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку з боку однолітків, наявності фізичних і психічних бар'єрів, що заважають підвищенню якості освіти дітей з обмеженими можливостями. Проблеми посилює той факт, що педагоги іноді самі інтолерантно ставляться до таких дітей, називаючи їх «неповноцінними», «відсталими» [3; 5; 6]. У зв'язку з цим одним з головних завдань вивчення навчальних дисциплін «Основи корекційної педагогіки», «Основи логопедії та дефектології», «Основи інклюзивної освіти» студентами напряму підготовки «Дошкільна освіта» денної і заочної форм навчання є формування у них педагогічної толерантності, тобто здатності зрозуміти і прийняти дитину такою, якою вона є, незважаючи на те, що ця дитина іноді є носієм інших цінностей, логіки мислення і форм поведінки. Крім того, на нашу думку, педагогічна толерантність стосовно дітей з особливостями психофізичного розвитку передбачає насамперед наявність міцних переконань у педагогів дошкільної освіти щодо необхідності надання активної допомоги цим дітям в освітньому процесі [4].

Аналіз наукових досліджень. Теоретико-методичні основи проблеми підготовки педагогів дошкільної та початкової освіти для забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітньому просторі розкрито у наукових дослідженнях В. Бондаря, В. Засенка, А. Колупаєвої, С. Миронової, Н. Назарової, В. Синьова, Н. Шматко та ін. Зокрема, в них звертається увага на необхідність формування у педагогів масової освіти толерантності стосовно дітей з особливостями психофізичного розвитку, оскільки тільки толерантні вихователі й вчителі здатні створити умови для розвитку толерантності через виховання з любов'ю, добротою і милосердям, у душі миру та поваги до прав дитини.

Однак, незважаючи на зростаючий науковий інтерес до цієї проблеми, слід зазначити, що в Україні цілеспрямованих досліджень з проблеми формування у майбутніх вихователів толерантного ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітньому просторі практично не існує.

Метою статті є аналіз проблеми підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі, зокрема виокремлення аспекту розвитку толерантного ставлення у педагогів до цієї категорії дітей як необхідної умови формування їхньої професійної компетентності, висвітлення результатів дослідження сформованості мотиваційної готовності педагогів дошкільної освіти до роботи з дітьми в інтегрованому (інклюзивному) середовищі.

Виклад основного матеріалу. Проблема толерантності набуває особливого значення у зв'язку з розвитком у нас в країні інклюзивної освіти, в рамках якої відбувається включення дітей з особливими освітніми потребами і дітей-інвалідів в загальноосвітнє середовище і адаптація в ньому.

Наявність великої мережі спеціальних навчальних закладів і шкіл не вирішує проблеми адаптації і соціалізації дітей з порушеннями і відхиленнями розвитку у нашому суспільстві, так само як не вирішує і проблему толерантності суспільства до таких дітей. У батьків, які не віддають своїх дітей до спеціальних цілодобових дошкільних навчальних закладів та шкіл-інтернатів, виникають значні труднощі, оскільки наявність такої дитини в соціумі не передбачена. В Україні й досі не прийнято Закон про спеціальну освіту та нормативні акти, які регулювали б порядок доступу дітей з порушеннями психофізичного розвитку до якісної освіти нарівні зі здоровими однолітками.

Подібний поділ суспільства на «хворих» та «здорових», природно, є негуманним, позаяк кожній дитині потрібен світ, який сприймав би її всю цілком і без жодних умов. Кожна дитина є особистістю, котра має свої особливості, і саме такий підхід має право на життя. Відтак тільки в інтегрованому середовищі є можливою взаємна толерантність: діти з особливостями розвитку отримують підтримку і реальне прийняття суспільством, що значно збільшує їх здібності та можливості. Здорові однолітки в інтегрованому середовищі з більшим ступенем ймовірності виростуть більш толерантними, з більш адекватною самооцінкою і менш тривожними й агресивними [5].

При наявності мережі інтегрованих (інклюзивних) закладів освіти батьки, які виховують дітей з обмеженими можливостями здоров'я, перестають бути ізольованою соціальною групою, вони більше не стоять перед вибором — віддати дитину у закритий спеціальний заклад, фактично відмовившись від неї, чи постійно знаходитись з дитиною, відмовившись від соціального життя.

Отже, одним з основних завдань, спрямованих на забезпечення толерантних стосунків в інтегрованому (інклюзивному) закладі, є розробка сучасних підходів до розвитку толерантної самосвідомості (особистісної і професійної) у майбутніх педагогів [5]. Провідні фахівці з дошкільної освіти (Г. Беленька, О. Богініч, А. Богуш, Н. Кудикіна, М. Машовець, Т. Поніманська та ін.) підкреслюють важливість професійної підготовки вихователя, діяльність якого відбувається на початковій сходинці освітянського простору. Залучення дитини до цінностей багатогранного досвіду людства, проблеми її власної самореалізації в процесі оволодіння духовним надбанням людства потребують від вихователя високого професіоналізму, а значить підвищення якості фахової підготовки.

Відомо, що в діяльності педагога важливу роль відіграє емоційно-ціннісна сфера, тобто вмотивованість, ціннісне ставлення до педагогічної діяльності (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.). Аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми дає можливість дійти висновку, що підготовка майбутнього педагога, готового до впровадження інтегрованої (інклюзивної) освіти дітей з особливими освітніми потребами, має спиратися на розвиток студента у двох основних напрямках: когнітивному та емоційно-ціннісному. Ці два компоненти тісно переплетені, і без їх комплексного розвитку підготовку педагога до впровадження інтегрованого (інклюзивного) навчання дітей з особливими освітніми потребами не можна вважати вдалою.

Для визначення оптимальних шляхів підвищення якості підготовки майбутніх вихователів до впровадження інтегрованого (інклюзивного) навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі нами було проведено спеціальне експериментальне дослідження з вивчення стану готовності студентів до впровадження спільного навчання дітей з особливими освітніми потребами та їх здорових однолітків.

Дослідження проводилось на базі Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка в 2010/2011 н.р. Одним із завдань було визначення рівня мотиваційної готовності студентів до організації та впровадження інтегрованого (інклюзивного) навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі. Однією зі складових мотиваційної готовності педагога до цього виду діяльності, на нашу думку, є сформоване толерантне ставлення до дітей з порушеннями розвитку, що передбачає спрямованість особистості педагога на активну, дієву допомогу в розвитку, навчанні й вихованні дитини з особливими освітніми потребами.

Наведемо деякі результати анкетування 75 студентів спеціальності «Дошкільна освіта» заочної форми навчання (всі мають досвід роботи в дошкільних навчальних закладах). На запитання «Які почуття виникають у Вас до дітей з особливостями психофізичного розвитку?» відповіді розподілилися наступним чином: у 77,33 % вихователів від загальної кількості опитаних діти з порушеннями психофізичного розвитку викликають жалість і співчуття, у 12 % — бажання допомогти, 2,66 % відчувають страх перед дітьми з особливими потребами, 5,68 % опитаних не дали відповіді на це запитання, і лише 1,33 % респондентів відповіли, що ставляться до дітей з особливими потребами так само, як і до звичайних дітей.

Зважаючи на відповіді респондентів, ми віднесли відчуття страху перед дітьми з особливими освітніми потребами до низького рівня, жалість, співчуття та утримання від відповіді — до середнього, бажання допомогти та ставлення як до всіх інших дітей — до високого рівня мотиваційної готовності. На наш погляд, такі відповіді заслуговують на повагу до вихователів, проте все ж жалісливе ставлення, яке переважає у відповідях респондентів, виражає підсвідому диференціацію вихователями дітей з особливими потребами від здорових, вищого ставлення перепони між ними.

На запитання щодо варіантів отримання освіти дітьми з порушеннями психофізичного розвитку 80 % опитаних від загальної кількості респондентів відповіли, що вони мають навчатись у спеціальних закладах, 4 % не дали відповіді, і лише 16 % відповіли, що діти з особливостями психофізичного розвитку мають знаходитись разом з усіма дітьми в загальноосвітньому просторі, хоч дехто з них уточнив, що відповідь їхня позитивна лише з огляду на тяжкість порушення дитини. Це свідчить про те, що вихователі загальноосвітніх груп не готові нести відповідальність за спільне перебування дітей з вадами і здорових дошкільників.

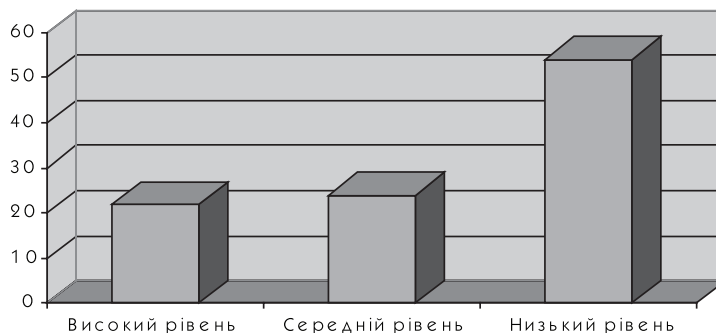
На запитання, чи згодні вихователі працювати з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку, 36 % вихователів загальноосвітніх груп відповіли ствердно, а 50,66 % категорично проти. Лише 13,33 % зазначили, що ще не вирішили. Респонденти назвали багато проблем, з якими вони можуть стикнутися під час роботи у спільній групі здорових дітей і дітей з вадами психофізичного розвитку: труднощі під час впровадження спеціальних методик навчання та виховання; конфліктні ситуації між батьками вихованців; негативний психологічний клімат у колективі дітей; робота з документацією.

Усі опитані вважають, що потребують допомоги в роботі з дитиною з вадами психофізичного розвитку. Зокрема, 50,33 % вихователів потребують такої допомоги у вигляді методичної роботи з боку ВНЗ; 40 % — готових розробок занять та виховних заходів; 9,66 % — наставництва з боку адміністрації або консультанта.

Результати анкетування засвідчили, що вихователі загальноосвітніх груп за наявності високого рівня теоретичних знань про інтегровану (інклюзивну) освіту мотиваційно не готові до спільного навчання дітей з порушеннями розвитку та їх здорових однолітків. Теоретично вони підтримують ідею спільного перебування

здорових дітей з такими, що мають порушення психофізичного розвитку, але безпосередньо займатись вихованням такої дитини у своїй групі не готові (можливо, не хочуть). Вихователі прагнуть якнайдовше уникати цього, оскільки не бажають брати на себе таку відповідальність.

Отже, лише 22 % опитаних від загальної кількості респондентів показали високий результат. Майже чверть студентів (24 %) виявили середній рівень, і, на жаль, більше половини студентів (54 %), які фактично є педагогами дошкільних навчальних закладів, виявили низький рівень вмотивованості і бажання працювати в дитячих навчальних закладах інтегрованого типу (див. *рис. 1*). Зокрема, у своїх відповідях респонденти зазначили, що працюватимуть з особливими дітьми, якщо їх до цього змусить керівництво закладу.

Рис. 1. Рівні мотиваційної спрямованості студентів заочної форми навчання, %

Висновки і перспективи подальших досліджень. Процес інтеграції дітей з вадами психофізичного розвитку в загальноосвітній простір буде успішним лише за умови професійної компетентності вихователя та підготовки соціального оточення, в яке дитина інтегрується. З огляду на це перспективними напрямками дослідження проблеми є розробка психолого-педагогічного забезпечення підготовки вихователів дошкільного навчального закладу до інтегрованої та інклюзивної освіти, зокрема, формування у них толерантного ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку, розробка сучасних підходів до розвитку толерантної особистісної і професійної самосвідомості педагогів.

ДЖЕРЕЛА

1. *Абрамова И. В.* Подготовка специалистов для инклюзивного образования / И. В. Абрамова, И. Е. Пушков [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://labintegro.mordpi.ru>
2. Декларация принципов толерантности // Резолюция 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://edu.helsinki.org.ua/ru>
3. *Колупаева А. А.* Инклюзивна освіта: реалії та перспективи: [моногр.] / Алла Анатоліївна Колупаєва. — К. : Саміт-Книга, 2009. — 272 с. : іл. — (Серія «Інклюзивна освіта»).
4. *Мартинчук О. В.* Основы коррекционной педагогики: [навч.-метод. посіб. для студ. напр. підгот. «Дошкільна освіта»] / Олена Валеріївна Мартинчук. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2010. — 288 с.
5. *Первалова Н. Е.* Формирование толерантного отношения к детям с ограниченными возможностями здоровья в условиях инклюзивного образования / Наталья Евгеньевна Первалова [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://festival.1september.ru>
6. *Прочухаева М.* Первые шаги к толерантности / М. Прочухаева, О. Лисютенко [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://psy.1september.ru>

В статье раскрывается проблема подготовки специалистов для работы с детьми с нарушениями психофизического развития в общеобразовательном пространстве, а именно один из ее аспектов, касающийся формирования толерантного отношения у воспитателей дошкольных образовательных учреждений общего типа к детям с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: толерантность, дети с особыми образовательными потребностями, толерантное самосознание (личностное и профессиональное), инклюзивное образование, мотивационная готовность к внедрению инклюзивного образования.

The article highlights the problem of training specialists for work with children with impaired psychophysical development, one of its aspects regarding the formation of tolerant attitude in the educators pre-school educational establishments in general type to children with special educational needs.

Key words: tolerance, the children with special educational needs, tolerant self-awareness educators, inclusive education, motivational readiness for the introduction of inclusive study.